

Egy vérbeli műfordító akkor kezdhet igazán nagy vállalkozásba, ha meglegelte kiindulópontját, amelyre életművét építeni akarja. A fennebb említett sorok Enver Čolaković *Zlatna knjiga mađarske poezije* című antológiájának előszavából nyert átfogó kép nyomán kerültek ide, nem szó szerinti idézetként, hanem csupán tartalmi megjegyzésként, mert egy több mint hétszáz oldalas antológiát — melyből a teljességre törekvés szándéka nem hiányzik — enélkül megkomponálni nem lehet.

Ilyen munkára csak olyan műfordító vállalkozhat, aki tökéletesen ismeri azt a nyelvet, melynek költészetéről teljes képet kíván adni, s nem csupán töredéket, amely valamikor és valahol megragadta. Enver Čolaković édesanyja magyar volt, édesapja bosnyák horvát. Anyanyelve annyira élt benne, hogy ifjúkorában első verseit magyarul írta, s csak azután írta át horvát nyelvre. A magyar líra tehát eredeti zengésével csengett a fülében, s eredeti művei — versei, regényei, azonkívül német műfordításai — mellett ez bátoríthatta fel arra, hogy előbb a magyar népköltészet remekeinek átköltése után olyan nagy munkába kezdjen, amellyel a magyar líra

négyszáz évét mutassa be. Ezzel olyan nagy igényű mű megalkotására vállalkozott, amely — tekintettel a letűnt századok áttekintésére — sokoldalú segítség nélkül el sem képzelhető. Ezért már az induláskor segítséget kért Weöres Sándortól, az akkor még életben levő Darvas Józseftől, Dobozy Imrétől, Garai Gábortól, majd a későbbi korok feldolgozásakor és a versek kiválogatásakor Illyés Gyula, Hajnal Anna és Keszi Imre tanácsát kérte ki. Bejárta Magyarországot jelentős részét, a felkért költőkkel — munka közben is — nem egyszer tanácskozott, hogy az a mű, melynek feldolgozására vállalkozott, méltó képet adjon a magyar líra századairól.

Enver Čolaković 1965-től 1975-ig — tehát tíz esztedeig — dolgozott a *Magyar líra aranykönyvé*n és a magyar költészetéről a XV. századtól napjainkig olyan antológiát adott horvát nyelven, amely minőségénél és terjedemenél fogva egyedülálló mű.

Életművének is nevezhetjük ezt az antológiát, olyan életműnek, melynek megjelenését alkotója nem élhette meg, mert 1976-ban meghalt. A sors nem volt hozzá kegyes: elvette tőle élete egyik legszebb örömét.

LÉVAY ENDRE

„MÉG FÉRFI-MÓD”

ILLYÉS GYULA: *Különös testamentum.*
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977.

Illyés Gyula újabb költészetének tanúsága szerint átértelmezte az antik filozófiának azt a tételét, hogy nem léphetünk kétszer ugyanabba a folyóba. Mert ő nem lép a folyóba, hanem viteti magát az egyre csöndesülő vízzel. Tempói talán lassúdtak valamelyest, szívesen és örömmel bízza rá magát az őselem ringatására, ugyanakkor azonban telve van bizalmatlansággal, kétséggel is: vajon érdemes-e még úsznia. Aztán összecsikorított foggal folytatja útját. A társak már elmaradtak. De

az emléküik itt maradt. Babitsé a meglassúdó, de korántsem egyszerűsödő versmondatokban. Füst Miláné a versek sajátos, látszólag partalanul áradó, valójában mégis szabályos lélegzétvételében. Körülsongják az ifjúság emlékei, miközben „kinyújtott kézzel, mint a vak. — Kinyújtott kézzel, mint a pap” botorkált lefelé a hegytetőről.

Aki Illyés „őszikéi”-t olvassa, nem Arany Jánosra gondol először, hanem Vörösmartyra. A tépett, öregedő Vörösmartyra, aki lázas vízió-

iban megidézte a napot, a holdat és a csillagokat, míg felzaklatott idegrendszerében egyre hallotta a konok malom zakatolását. Illyés valóságos közegekből indítja legtöbbször új versét, rendszerint a tihanyi hegytetőről, ahonnan rálátása nyílik a Balatonra, a kőszá fényjelekre, s a lustán toványuló túlsó partra. De ebből a valóságos tájból hirtelen felszökik képzelete, a szemközti oldalon látszó kicsiny házak már nem Szántódot jelképezik, hanem az egész világot, ahol csak ember él, s a kalapácsütések, melyeket a szomszédból hoz feléje a szél, az emberiség sorsának morzejelei. Mert meg lehet, hogy a versek központi motívuma az öregedés, az elmúlás és a halál, Illyés azonban egy pillanatra sem marad hűtlen nagy eszményéhez: rendet akar rakni és látni „égen-földön”: „Vak vagyok s királyi ura — minden fölfogható világunknak. — Enyéim vagy s e paranoia — azt kéri, hogy most vagy soha — égen-földön rendet csináljak.” (*Rendcsinálás előtt*)

A búcsúzó ember gesztusával tekint maga köré. Sokszor, nagyon is sokszor hangoztatja, hogy a test esendő. A lélek azonban annál kielégíthetlenebb. Meglehet, kevesebbet jár, rosszabbul lát, mint ennek előtte. De egyre biztosabban tájékozódik egy virtuális világban. Ebben a szem nem látta, kéz nem érintette birodalomban kedvtelven időzik. Maga sem tudja pontosan, milyen titkokat rejt. Az bizonyos, hogy sárkányok őrzik a kapuját, s élő ember nem léphet be rajta. Megáll hát e félelmetes szörnyek előtt és próbálgatja erejüket. A népmese hősei jutnak olvasója eszébe, akik nem riadnak vissza semmilyen próbatételtől, akik magától értetődő természetességgel paroláznak a halállal, s kicsit mintha mosolyognának is a bajszuk alatt, amint azt mormolják: „nem fogsz ki rajtam, komám!” Örök vajon a fény az éjen túl? Vagy csak a csillagok világítják meg a nem szűnő sötétséget? Mindegy, valaminek ott is kell lennie, s az útnak induló félelem nélkül vág neki a magányos ösvénynek: „Örök fény a gomolyon túl, — uralmadon túl, közel éj? — No, egy kortyot még, bucsúzól, — az Ittmaradónak: ne félj!” (*Szüret-búcsúztató*)

Szövevényesen, meg-megakadó lélegzetvétellel fogalmaz. Mindegyik

versében van egy gondolati mag, sűrűbb réteg, mely köré képeit, kérdéseit építi. Mert nincs egyetlen költőnk sem, aki ennyit kérdezne. Önmagától, általában a létől, mint a nagy filozófusok, és tőlünk, olvasóitól is. A szenvedélyes, kíváncsi ember igazolása Illyés egész költészete. A soha meg nem elégedő, mindig több ismeretre vágyó emberé, aki tudja, hogy minden ismerete mögött új tudás lehetősége rejlik, csak pontosan kell feltennie kérdéseit. Örök emberi magatartás ez, mint ahogy a kételkedés is együtt született az emberrel. Illyés kevés bizonyosságot ismer s még kevesebbet ismer el. De amit elismer, azért képes az életét is kockára tenni és a vérért hullatni. Ilyen evidencia számára az országhatároktól független, a nyelvi és gondolkodásbeli azonosságokban megmutatókozó magyarság eszménye. Kötetének egyik legszebb, legigazabb verse szól a magyar nyelvről, s ez a valóban rekedt, elfúló és mégis kérlelhetetlenül éles vallomás mintha már előképe lenne azoknak a cikkeknek, hozzászólásoknak, melyekben újabban mind gyakrabban száll ki a nyelvrontók, a nyelvet nem becsülők ellen. Ebben a versében egyaránt érezni Pázmány és Zrínyi tiszta magyarságát s a protestáns prédikátorok kérlelhetetlen szenvedélyét, a nagy romantikusok nyelvújító törekvéseit éppúgy, mint a hagyomány őreinek konok következetességét, hűségét. Nemzedékről nemzedékre öröklődött s fakult lassacskán közhellyé a „nyelvben él a nemzet” igazsága. Illyés szenvedélye és nyelvi ereje kellett hozzá, hogy új fényben, új parancsként ragyogjon fel ez az oly fontos gondolat, hogy „merjünk hittel haladni” az „öreg szavak” biztonságában:

Szavak, öreg szavak, mi, kik egykor létre hoztuk, lépteit kormányoztuk: merjen hittel haladni; kik sok baját okoztuk, de kórjait is úztuk, de kedvét is kerestük; szavak, kiveret szavak, mi, fölszállva újra önként, ama harci ölyükként, had-őröz keselyükként rikácsolni a törvényt, hogy együtt! bár úzóttként futván együtt maradni!...

(A törzs szavai)

Tört mondatokban, elharapott szavakban fogalmaz. Képei azonban teljesen egyértelműek. „A kép — a legcáfolhatatlanabb beszéd” — írja a *Lőtt lábú madárban*, s mintha versírói gyakorlatában is igazolni akarná ezt az igazságot. Régebbi verseiben megfigyelhető volt, hogy költeményeinek befejezéseképp maga szűrte le a filozófiai tanítást, somáztta a mondanivalót. Most az olvasóra bizza ugyanezt. Mert tudja: amit leír, egyértelműen orientál. Ez az újfajta „képi versbeszéd” mindenestre hallatlan tömörítésre ad alkalmat, olykor hét kurta sorba befér az élet megújulásának nagyszzerű látomása:

*A legutolsó sas talán
a legutolsó ló fölött.*

Bucsuzó kört keringve.

*S térdét öleli — most úgy, mint légi gépből éjbe
ugró harcos, aki
szorong (bár nem szoronghat): kinyílnak-e — s mivégre? —
hátán mű-szárnyai.*

Erre a kicsit valóban szorongó „mivégre?” kérdésre válaszolnak a kötet záró ciklusának, a *Konok ki-keletnek* versei. Az élet törvényei mindenkire egyaránt érvényesek. Kháron ladikja előbb-utóbb minden-kivel megindul az utolsó útra. De

*De élvezve, ménesként, tömötten,
ügetve az út két felén
előre, előre, előre,
a csikószőr-fényű buzavetések!*

Ez a szerkesztésmód sokszor ad alkalmat a költőnek, hogy kibékíthetetlennek vélt ellentéteket állítson egymás mellé a versben, mintegy azt jelezve, hogy a kép világában, a vágyott eszme világában semmi sem lehetetlen. Szívesen él paradoxákkal is. Nem szólva befejezetlen kérdéseiről, melyek újra meg újra felbukkannak kínzó gondolatjelek között, s a verset más, új szférába emelik. Ezek a válasz nélkül hagyott kérdések az illyési vers új dimenziói: ezek tágitják a képet előre az időben, a jövő felé, melyben talán már nem élünk mi sem, de amikor élet talán mégis lesz a Földön. Erdemes e dimenzióváltás dokumentumaképp idéznünk *Út előtt* című versének utolsó szakaszát:

aki értelmesen, nyitott szemmel és szívvel élt, bizonyosan tudja, hogy az élet nem szakad meg. A kései ősz is tartogat még a nyár örömeiből, s tovább érleli a szőlőszemeket. Ahogy Rilke írja:

*Itt az idő, Uram. Nagy volt a nyár.
A napórákra árnyékok bocsássad
s a szeleket ereszd a földre már.
Parancsold: a gyümölcsök érjenek be,
adj még két délies napot nekik,
add, hogy beteljesedjék mindenik
s a mézet gyűjtsd a dús szőlőszemekbe.*

(Őszi nap. Ford. Komlós Aladár)

Az elszáradt fű helyén új nő majd. Az öregedő ember az évek terhével és bölcsességével vállal nézi a múlt időt, s bár ajkán „kínmosoly ráng”, mégis alázatos szívvel, lehajtott fővel köszönti az érlelő időt,

mely az egyes ember számára beteljesedhetik, de népe számára új és új örömöket tartogat még.

A szép öregség még áttetszőbbé válik a humor fénytörésében. Illyés nem fohászodik. Verseit azonban

át-meg átszövi az a bölcsekedő, hol ironikus, hol önironikus humor, mely a *Jónás könyvét* is áthatja. Meglehet, ő is rühelli a prófétaságot. Am lehetetlen nem érezni ezekben a kései versekben egyfajta prófétai attitűdöt, nemes pátoszt. Ertünk és helyettünk szól. Azt próbálja hol

dadogva, hol „rikácsolva”, hol csendesen elandalodva, megfogalmazni, amit mi nem tudhatunk formába önteni. S amikor ő azt írja: „Úgy tesszik, nem reménytelen a világ”, lehetünk szavának. Hisz ő maga szavatolja ezt a reménységet megszenvedett élete árán kiküzdött igazával.

RÓRAY LASZLÓ

SZÍNDARABSZERŰ TÖRTÉNELMI REGÉNY

BURÁNY NÁNDOR: *Kamanci Balázs*.
Forum, Újvidék, 1977.

Burány Nándor a magyar regényírásnak azokat a nemes hagyományait követi, melyek arra sarkallják az írókat, hogy tárgyát valósággal tudományos alapokra helyezve dolgozza fel. Ez ellen a megállapítás ellen már csak amiatt sem tiltakozhat, mivel ő maga közli annak a csaknem száz különféle munkának a címét, amelyet kötete megírásához áttanulmányozott.

Az ilyen tudományos monográfiaiírói módszerrel készült regény — a sorok között óhatatlanul előbukkanó tudományos hangvétel miatt — gyakran nehézkessé válik. Ez a jelleg azonban korántsem mutatkozik meg a fenti regényen, sőt — legalábbis számomra — olyan érdekfeszítő volt olvasása, hogy letenni alig tudtam. Minthogy engem — a Huszita Biblia nyelvéről írt diszsertációim folytán — közelről érintett a regény témája, talán nem lehet túlságosan csodálkozni a téma iránti érdeklődésem miatt, de úgy hiszem, azt az olvasót is leköti a regény, aki nem ilyen mértékben „elkötelezett” a téma iránti érdeklődését illetően, mint jómagam. A regény olvasmányos voltát több tényező magyarázza. Az egyik, a formális tényező talán az lehet mindannyiunk számára, hogy a kötet igen nagy mértékben, lapjainak zömében párbeszédes formában íródott, s ez szinte színdarabszerűvé teszi a kezünkben levő olvasmányt. De a Kamanci Balászról írt regényt elsősorban annak a társadalmi fe-

szültségnek az életszerű ábrázolása teszi lenyűgözővé, amely a meggyőződésükért küzdő kamanci közösség életét, regényben bemutatott időszakát jellemzi.

Nem titok, hogy jelen társadalmunkat is számos ellentmondás jellemzi, az ember ember közötti feszültség: a maradi szemlélet és az újat akarás, a kényelmi életformára való berendezkedés, illetve az anyagi és szellemi erők koncentrációjával járó fáradtságos célratörés stb. közötti harc nem ismeretlen körünkben sem, ha nem is jár olyan sok közvetlen életveszedelemmel, mint Kamanci Balázs vagy Ujlaki Bálint regényben bemutatott élete, de minthogy mi is fel vagyunk ruházva a társadalmi feszültségek iránti érzéssel, éppen ezért tudjuk különös érdeklődéssel olvasni Burány Nándor regényét.

De vajon nem felületes vagy sablonos-e a regényben bemutatott társadalmi feszültség? Burány ért a szerkesztéshez, s megtalálja az események „környülállásának”, a mindenkori szituációnak feszültséget jelentő vonatkozásait.

A regény témája — mint ismeretes — a XV. század első felében Kamancón (Kamenicán) és környékén zajló, bátran mondhatjuk, hitújító mozgalom. Ennek egyik szervezője Kamanci Balázs, másik szervezője Ujlaki Bálint. A mozgalom elvi indítékokat a prágai egyetem forrongó szellemi világából merít. Közismert, hogy Kamanc és vele